

ВДОСКОНАЛЕННЯ МОНІТОРИНГУ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ НА ОСНОВІ ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ ЇЇ ЕФЕКТИВНОСТІ

Анотація. У статті обґрунтовано доцільність вдосконалення моніторингу функціонування туристичної сфери на основі формування системи показників, які всебічно використовуються при оцінці її ефективності. Запропонована класифікація показників ефективності туризму надасть змогу більш комплексно та детально підходити до аналізу результатів діяльності туристичної сфери.

Ключові слова: державне регулювання туристичної сфери, туризм, туристична сфера.

Summary. In the article the feasibility of improving the monitoring of the functioning of tourism industry based on the formation of a system of indicators that comprehensively used for assessing its effectiveness. The classification performance of tourism will enable more comprehensive and detailed approach to the analysis of the performance of the tourism industry.

Key words: government regulation of tourism, recreation, tourism, tourist branch, tourist industry.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку туристичної сфери для оцінки соціально-економічної ефективності діяльності об'єктів сфери туризму потребують вдосконалення моніторингу шляхом формування системи показників ефективності діяльності туристичної сфери.

Існуюча на теперішній час в Україні Методика розрахунку обсягів туристичної діяльності не містить низки важливих показників (ефективність діяльності об'єктів туристичної сфери, ефективність формування туристичних продуктів, визначення впливу сезонних коливань, ефективність системи державного регулювання туризму) і потребує, на нашу думку, певного вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти регулювання розвитку системи моніторингу функціонування туристичної сфери висвітлені у працях вітчизняних і зарубіжних вчених: Ю. В. Алексєєвої, В. К. Бабарицької, І. В. Валентюк, А. П. Дуровича, В. Ф. Кифяка, В. І. Цибуха, В. А. Шульги, Дж. К. Холловея та інших.

Мета статті — дослідити існуючу систему оцінки ефективності функціонування туристичної сфери та обґрунтувати необхідність вдосконалення цих показників у частині формування дієвого моніторингу туристичної сфери з урахуванням опосередкованого впливу туризму на економіку країни.

Виклад основного матеріалу. Формування дієвого моніторингу туристичної сфери зумовлює необхідність розробки системи якісних і кількісних показників, які дозволяють визначити рівень досягнення цілей на кожному рівні державного регулювання. Система показників ефективності встановлює бажаний або нормативний рівень значень показників, у той час як критерії ефективності орієнтують виконавців на досягнення цільового рівня найбільш економічним способом [2].

Принципами формування такої системи показників мають стати: системний підхід (тобто встановлення затвердженого переліку показників

для різних рівнів господарювання й управління, переліку конкретних стратегічних і тактичних цілей та відповідних їм показників ефективності); орієнтованість на соціально-економічну ефективність діяльності об'єктів сфери туризму.

Оцінка ефективності діяльності об'єктів туристичної сфери України має проводитись на основі аналізу та співставлення показників, що характеризують таке: соціально-економічний розвиток туризму; ефективність використання бюджетних коштів, вкладених в розвиток туристичної сфери (визначається як співвідношення надходжень до бюджету до бюджетних асигнувань на функціонування та розвиток туристичної сфери); хід виконання комплексу запланованих заходів; витрати на виробництво туристичних послуг; ефективність та кінцеві результати діяльності органів виконавчої влади.

Самі показники ефективності доцільно розподілити на три групи:

- показники економічної ефективності;
- показники соціальної ефективності;
- екологічні наслідки здійснення туристичної діяльності (реалізації регіональних та міжрегіональних програм у сфері розвитку туризму).

Найбільшу групу показників формуватимуть показники економічної ефективності діяльності об'єктів туристичної сфери, що відображають кількісний та якісний обсяг реалізації туристичних послуг. До таких показників відносяться: обсяги туристичних потоків (внутрішніх, в'їзних та виїзних); обсяги витрат туристів; обсяги витрат туристів з урахуванням коефіцієнта туристичного доходу (ефект мультиплікатора); стан матеріально-технічного забезпечення; основні показники фінансової діяльності; показники розвитку міжнародного туризму.

Показники соціальної ефективності повинні виражати вплив сфери туризму на розвиток системи охорони здоров'я, а також міграційні процеси та криміногенну ситуацію. Важливе значення мати-

муть показники, що відобразатимуть навантаження на комунальну інфраструктуру (особливо в регіонах з високими показниками сезонних коливань) та ступінь незадоволеності місцевого населення.

До показників забезпеченості ресурсами повинні ввійти показники, що характеризують туризм як галузь і як сферу окремо, тому що туристичні підприємства є невід'ємною частиною виробничої і соціальної системи країни. Ефективність діяльності об'єктів туризму залежить від стану фінансової системи, рівня розвитку суміжних галузей, сфери послуг, податкового та валютного законодавства [2, с. 5].

Важливою складовою цієї групи показників буде ефективність розміщення ресурсів у туристичній сфері України. Ці показники конкретизуватимуть швидкість обертання грошових коштів та продуктивність праці.

Показники ефективності пропонується розподілити таким чином:

— показники діяльності туристичної галузі: туристичних фірм та агентств (кількість обслуговуваних, обсяги комісійних та винагород, які сплачують комерційним організаціям за надання послуг, пов'язаних із подорожами); готелів та інших закладів розміщення (вартість проживання в колективних та індивідуальних місцях проживання, витрати на харчування, що здійснюється у закладах розміщення, витрати на додаткові послуги закладів розміщення); екскурсійних підприємств (кількість обслуговуваних, вартість та кількість екскурсій);

— показники діяльності туристичної сфери: підприємств громадського харчування; підприємств торгівлі та побутових послуг (витрати на товари, які придбано для особистого споживання; особисті витрати на сауни, масаж, зачіски тощо); автотранспортних підприємств (обсяги послуг, вартість проїзду у транспортних засобах, оренда транспортних засобів, інші витрати під час подорожі); підприємств дозвілля (обсяги наданих послуг, витрати на їжу та напої в закладах розваг); закладів охорони здоров'я; фінансових установ (збори, пов'язані з обміном валют, туристичне страхування).

Оточуюче природне і штучне середовище є найбільш фундаментальною складовою туристичного продукту. Проте, як тільки починає розгортатися туристична діяльність, навколишнє середовище неминуче піддається змінам або для забезпечення туристської діяльності, або внаслідок неї. Ці дії можуть бути як позитивними (це відрізняє туристські проекти від більшості інвестиційних проектів в інших галузях промисловості), так і негативними. Розвиток туризму неможливий без впливу на навколишнє середовище, однак за рахунок раціонального планування цього впливу можна мінімізувати його негативні наслідки і підтримувати позитивні ефекти [1].

Необхідно визначати можливий вплив розвитку туризму на навколишнє середовище вже на ранній його стадії, оскільки легше і дешевше уникнути шкоди для навколишнього середовища шляхом корегування або відхилення планів розвитку, ніж усунути шкоду, заподіяну в разі здійснення проекту.

Загальна схема екологічної оцінки намічуваних програм і заходів повинна включати в себе такі етапи: аналіз впливу турпідприємств на навколишнє середовище (масштаби потреби в земельних ділянках, водних ресурсах, сировині; масштаби вироблених відходів та забруднення; зміна складу флори і фауни, ерозія ґрунтів тощо); виявлення ареалу впливу туристських підприємств на навколишнє середовище і оцінка сучасного стану природних ресурсів у цьому ареалі; прогноз змін природної системи в результаті розвитку туризму; вартісна оцінка екологічних наслідків (розрахунок шкоди, завданої втратою певних властивостей навколишнього середовища; підрахунок витрат, необхідних для реалізації заходів, здатних запобігти погіршенню стану середовища); прогноз соціальних наслідків, обумовлених змінами природного середовища; аналіз передбачених за програмою природоохоронних заходів; за необхідності — корегування або відхилення від плану [1].

За масштабами показники ефективності туристичної сфери слід розподіляти на показники державного, обласного чи місцевого рівнів, а також підприємств туристичної сфери.

На рівні держави повинні використовуватися вартісні та кількісні показники, що визначають економічну та соціальну вагомість туристичної сфери як комплексу для розрахунку обсягів туристичного споживання та інших вигод від діяльності туристичної сфери.

Показники обласного рівня повинні відображати внесок конкретного регіону в загальний обсяг туристичного споживання з урахуванням специфічних (економічних, соціальних, культурних, кліматичних тощо) особливостей регіону.

Показники місцевого рівня повинні деталізувати дані регіону, визначати сезонні коливання та конкретизувати структуру споживчих витрат, зумовлених діяльністю туристичної сфери.

На рівні підприємств показники повинні визначати обсяги туристичного продукту, реалізованого за певний період часу, а для підприємств, що опосередковано забезпечують туристичну сферу, — обсяги наданих послуг та реалізованих товарів.

За часом дії показники туристичних витрат необхідно розподілити на три групи: показники попередніх витрат, необхідних для підготовки та забезпечення подорожі; показники витрат, що здійснюються під час подорожі та під час відпочинку; показники витрат, що здійснюються після повернення з подорожі.

За характером показники ефективності розподілятимуться на прямі та опосередковані. Показники прямого впливу туризму на розвиток економіки країни — це витрати туристів на придбання туристичного продукту.

Опосередкований вплив виражається у витратах туристів на придбання товарів і послуг суміжних галузей та у ефекті повторення витрат (ефект мультиплікації), тобто генерована економічна активність, що є наслідком послідовного кола витрат. Принцип цього ефекту визначається у тому, що грошові кошти, витрачені туристами в конкретній місцевості, потім витрачаються суб'єктами, які їх отримали, що спричиняє збільшення загальної кількості витрачених грошових коштів. У цілому ефект повторення витрат здійснюється в три кола:

— перший рівень передбачає витрати туриста, які надходять до суб'єктів туристичної сфери у виді доходу та розподіляються за такими напрямками: податки та збори, заощадження, витрати на підтримку функціонування об'єктів туристичної сфери (які в свою чергу розподіляються на придбання імпортованих товарів і послуг та товарів національного виробництва). Витрати на придбання імпортованих товарів і послуг в подальшому обігу коштів не враховуються;

— другий рівень передбачає вже отримання доходів підприємствами, яким за товари та послуги сплачували суб'єкти туристичної сфери і також розподіляються за подібними першому рівню напрямками: податки та збори, заощадження, витрати на забезпечення виробничого процесу (також із розподілом на витрати на імпортовані та національні товари і послуги);

— третій рівень передбачає розподіл доходу іншими підприємствами за аналогічною схемою [4, с. 132].

Необхідно зазначити, що вагомий вплив на кількість коштів, котрі залишаються в обігу, а відповідно, і на показник туристичного мультиплікатора мають розміри надходжень до бюджетів національного, обласного та місцевого рівнів, обсяги імпортованих товарів і послуг, а також відсоток заощаджень. Чим більші ці показники, тим менший буде валовий дохід від туризму.

Зазвичай коефіцієнт мультиплікатора коливається в різних країнах на рівні від 1,2 до 2,5. У розвинутих країнах відсоток витрат туристичної індустрії складає приблизно 10 %. У країнах, що розвиваються, і які значною мірою залежать від зовнішніх інвестицій, відсоток може досягати 56 % [4, с. 134].

Основні причини відтоку капіталу: імпорт товарів; вплив прибутків за кордон; зарплата іноземного персоналу; оплата послуг іноземних туроператорів та перевізників; витрати на рекламу за кордоном; додаткові витрати на імпор-

тований товар, пов'язані з доходами від туризму [4, с. 133–134].

Вплив держави на зменшення розміру втрат повинен досягатися шляхом реінвестування частини сплачених податків у розвиток туристичної сфери. Слід зазначити, що сам мультиплікатор може змінюватись залежно від специфіки даних, що потрібні для аналізу. На нашу думку, при розрахунках ефективності туристичної сфери слід використовувати дані, отримані з урахуванням таких мультиплікаторів: мультиплікатор продажу — вимірює додаткові обсяги бізнес-операцій в результаті збільшення витрат представників туристичної сфери; мультиплікатор виробництва — вимірює обсяг додаткового виробництва за рахунок збільшення витрат туристів; мультиплікатор доходів — вимірює додаткові доходи (заробітна плата, орендна плата, відсотки), що утворюються в економіці в результаті збільшення витрат туристів; мультиплікатор зайнятості — характеризує кількість робочих місць, створених за рахунок додаткових витрат туристів [5]; мультиплікатор інвестиційний — виражається як відношення вкладених коштів до валового доходу в туризмі та суміжних галузях.

Недоліком отриманих із використанням мультиплікатора даних є те, що ці дані достатньо статичні і не враховують динаміку та вплив на економіку показників у часі. У цілому, підсумовуючи формування системи показників ефективності, згрупуємо їх у табл. 1.

Таблиця 1

Класифікація показників ефективності діяльності туристичної сфери

Ознака класифікації	Вид
За характером	показники економічної ефективності; показники соціальної ефективності; показники забезпечення ресурсами; показники динаміки виробництва туристичного продукту.
За сферою дії	показники ефективності туристичної галузі та суміжних галузей; показники ефективності туристичної сфери.
За масштабами	показники державного рівня; показники обласного рівня; показники місцевого рівня; показники підприємств туристичної сфери.
За часом дії	показники попередніх витрат, необхідних для підготовки та забезпечення подорожі; показники витрат, що здійснюються під час подорожі та під час відпочинку; показники витрат, що здійснюються після повернення з подорожі.
За характером	прямі; опосередковані.

Джерело: розроблено автором.

Висновки з проведеного дослідження і перспективи подальших розвідок з цього напрямку. Таким чином, сформований моніторинг функціонування туристичної сфери на основі запропонованої системи показників дозволить здійснювати аналіз стану туристичного ринку країни, тенденцій її розвитку та обґрунтувати формування стратегії просування національного туристичного продукту на іноземних та національному ринках, що підвищить загальний рівень державного регулювання цієї важливої сфери національної економіки.

Література

1. Гук Н. А. Розвиток регіональної системи міжнародного туризму в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.02 / Н. А. Гук. — Київ, 2007. — 20 с.
2. Ильина Н. И. Государственное регулирование развития туризма в России : автореф. дис. на

соискание науч. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / Н. И. Ильина. — Ульяновск, 2000. — 20 с.

3. Методика розрахунку обсягів туристичної діяльності : Наказ Державної туристичної адміністрації України, Державного комітету статистики України № 142/394 від 12.11.2003 р. [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. — Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/sp/sp_3.htm.

4. Холловой Дж. К. Туристический бизнес / Дж. К. Холловой, Н. Тейлор ; пер. с 7-го англ. вид. — К. : Знання, 2007. — 798 с.

5. Эффект мультипликации туризма в экономике. Экономическое содержание туризма [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.oturbiznese.ru/8.html>.